

แนวทางการออกแบบวางผังพื้นที่วัดโคกกุ้มพันธ์คำ เพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

The Landscape Guideline Design of Wat Khokkoo-Samphankha for Conservation and Promotion of Cultural Tourism

ยศวดี จินดามัย^{1*} และ เมทินี โคตรดี²

^{1*}อาจารย์ประจำ สาขาภาษาอังกฤษธุรกิจ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม 44000

²อาจารย์ประจำ สาขาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ผังเมืองและนฤมิตศิลป์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม 44150

Yossawadee Jindamai^{1*} and Mathinee Khotdee²

^{1*}Lecturer, Business English, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Rajabhat Mahasarakham University, Maha Sarakham Province, Thailand 44000

²Lecturer, Landscape Architecture, Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts
MahaSarakhmUniversity, Maha Sarakham Province, Thailand 44150

*Email: mathinee.k@msu.ac.th

บทคัดย่อ

พื้นที่วัดโคกกุ้มพันธ์คำเป็นพื้นที่ศาสนสถาน พื้นที่โบราณสถาน พื้นที่ป่าชุมชน พื้นที่พิธีกรรมทางความเชื่อ ความศรัทธาพื้นที่ตำนานและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ด้วยความไม่ชัดเจนในการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่นำไปสู่การถูกรังับ และรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างที่พัฒนาศาสนสถาน เพื่อลดความขัดแย้งและการแก้ปัญหาดังกล่าวจึงนำไปสู่การวิจัย แนวทางการออกแบบวางผังพื้นที่วัดโคกกุ้มพันธ์คำเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย (1) เพื่อศึกษาลักษณะและผลกระทบของการใช้ประโยชน์พื้นที่วัดโคกกุ้มพันธ์คำ (2) เพื่อออกแบบวางผังพื้นที่วัดโคกกุ้มพันธ์คำด้วยองค์ประกอบนิเวศวัฒนธรรมและข้อจำกัดพื้นที่ และ (3) เพื่อส่งเสริมศักยภาพพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของชุมชนบ้านโคกกุ้มและพื้นที่ใกล้เคียงภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ การจัดการป่าชุมชน การวิเคราะห์เนื้อหาและกระบวนการบูรณาการสู่การเรียนการสอนในรายวิชาการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม และรายวิชาภาษาอังกฤษสำหรับมัคคุเทศก์และนำเสนอสู่การพัฒนาต่อไป

ผลการศึกษาพบว่า ลักษณะการใช้ประโยชน์และผลกระทบพื้นที่วัดโคกกุ้มพันธุ์ค่าทั้ง 85 ไร่ ประกอบด้วย 3 ส่วนคือ ส่วนที่ 1 คือ พื้นที่ศาสนสถานหรือพื้นที่วัด (พื้นที่พุทธาวาส สังฆาวาส และเขตธรณีสงฆ์) ส่วนที่ 2 คือ พื้นที่โบราณสถาน ส่วนที่ 3 คือ พื้นที่ป่าชุมชน ส่วนผลกระทบที่ปรากฏ คือ การพัฒนาศาสนสถานรุกไล่พื้นที่โบราณสถาน จนต้องระงับและรื้อถอน ทั้งนี้จึงนำเสนอแนวทางการออกแบบวางผัง โดยเน้นการกำหนดเขตพื้นที่ภายในวัด และการเชื่อมต่อพื้นที่กิจกรรมเพื่อชุมชน และเพื่อการท่องเที่ยวโบราณสถาน และป่าชุมชนโดยการแทรกรูปแบบการเรียนรู้พื้นที่ทางวัฒนธรรมให้กลมกลืนกับพื้นที่เป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติพรรณไม้พื้นถิ่น และองค์ประกอบของภูมิทัศน์ของโบราณสถานในพื้นที่ เพื่อเป็นผังแม่บทในการพัฒนาพื้นที่ต่อไป

คำสำคัญ: วัดโคกกุ้มพันธุ์ค่า, กุ้ม้อง, การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม, รุกไล่

Abstract

Wat Khokkoo-Samphankha area is a religious area. Ancient sites, community forests Religious Ritual Area Legendary space and potential space, It is unclear how the use of the space has been suspended and the demolition of buildings developed, to reduce conflict and solve such problems, it leads to research, the purposes of the landscape guideline design of Wat Khokkoo-Samphankha for conservation and promotion of cultural tourism, which is the purpose of the research, (1) To study the nature and impact of utilization of the Khok Ku temple area, (2) To design the layout of the Wat Khokkoo-Samphankha area with ecological elements and space restrictions, and (3) To promote the potential of the area to be a cultural attraction of Ban Khokkoo community and nearby areas under the participation process, conservation, community forest management, content analysis, and the process of integration into teaching. integration of landscape architecture subject and English course for guides and present to further development.

The results showed that the characteristics of the utilization and effect of Wat Khokkoo-Samphankha area 85 rai consisting of 3 parts, part 1 is the religious area or temple area (Buddhist, Monastery, and Ecclesiastical area), part 2 is the archaeological site, part 3 It's a community forest. The impact appears to be the development of invasive places over the ruins until they are suspended and demolished. This led to a design approach with an emphasis on setting up zones within the temple and connecting the activity areas to the community and for tourism, archaeological sites and forests, by inserting a learning style of cultural space to harmonize with the area as a path to study the nature of the local plants, and elements of the landscape of the archaeological site in the area as a master plan for the development of the area.

Keywords: Wat Khokkoo-Samphankha, Kho-nong, cultural tourism, Invasion

Received: November 26, 2020; **Revised:** December 21, 2020; **Accepted:** December 28, 2020

1. บทนำ

พื้นที่วัดโคกกุ้มพันธุ์คำ ตำบลหนองคูขาด อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ค้นพบแหล่งโบราณสถาน "กุ้มพันธุ์คำ" หรือชาวบ้านเรียกว่า "กู๋น่อง" ตามสมมุติฐานว่า เดิมเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยทวารวดี- มาจนถึงสมัยขอม ประมาณพุทธศตวรรษที่ 15-18 ในอดีตจนถึงปัจจุบันพื้นที่นี้ยังคงเป็นพื้นที่ทางความเชื่อของคนในตำบลหนองคูขาด และมีตำนานเรื่องเล่าถึงดวงไฟเป็นลำแสงเส้นยาวที่จะเกิดขึ้นในคืนวันสงกรานต์ ในเดือน 6 เชื่อมโยงไปอีกพื้นที่คือ "กู๋พี" ที่ตั้งที่ชุมชนบ้านหัวนาไทย ส่งผลให้ชาวบ้านมีความศรัทธาต่อพื้นที่เป็นอย่างมาก และได้มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างบริเวณรอบพื้นที่ เช่น ศาลาปฏิบัติธรรม แทนฐานพระพุทธรูป เพื่อเป็นการแสดงถึงการศรัทธาที่มีต่อสถานที่ในปี 2557 สำนักศิลปากรที่ 9 ขอนแก่น ได้ส่งเอกสารเรื่องการรื้อถอนอาคารและสิ่งปลูกสร้างในเขตโบราณสถาน โดยการก่อสร้างอาจทำให้โบราณสถานเสียหายหรือถูกรบกวนหลักฐานทางโบราณคดีได้ จึงได้มีการแจ้งทางวัดโคกกุ้มพันธุ์คำให้หยุดดำเนินการก่อสร้าง และสิ่งปลูกสร้างภายในเขตโบราณสถาน ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงสภาพโบราณสถาน (สำนักศิลปากรที่ 9 ขอนแก่น, 2557)

จากปัญหาการใช้พื้นที่ภายในวัดโคกกุ้มพันธุ์คำที่จำเป็นต้องมีการวางแผนการใช้พื้นที่ร่วมกันกับชุมชน ผู้นำทางความเชื่อ และการบูรณาการร่วมกับการเรียนรู้ทางวิชาการให้กับนิสิต เพื่อเสนอแนวทางการใช้พื้นที่จากองค์ประกอบของนิเวศวัฒนธรรมและข้อจำกัดในการใช้พื้นที่เพื่อไม่ให้เกิดการรบกวนพื้นที่ภายในโบราณสถาน และยังคงใช้พื้นที่ภายในวัดโคกกุ้มพันธุ์คำเพื่อกิจกรรมทางความเชื่อ ประกอบกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชุมชนต่อไป

2. วิธีดำเนินการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีดำเนินการศึกษาแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ (1) การศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ แนวความคิดเรื่องแนวคิดเรื่อง การมีส่วนร่วม มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรม (Cultural landscape) ศูนย์เรียนรู้ชุมชน แนวคิดการจัดการป่าชุมชน แนวทางการดูแลรักษาที่สาธารณะประโยชน์ (2) การสำรวจลักษณะกายภาพ สังเกต การสัมภาษณ์ เพื่อวิเคราะห์การใช้ประโยชน์พื้นที่ และ (3) การวิเคราะห์ศักยภาพ และข้อจำกัด เพื่อหาแนวทางการออกแบบวางผังพื้นที่วัดโคกกุ้มพันธุ์คำ เพื่อการอนุรักษ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการศึกษาเน้นการมีส่วนร่วมและการบูรณาการร่วมกับการเรียนการสอนในรายวิชาการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม และรายวิชาภาษาอังกฤษสำหรับมัคคุเทศก์ ของนิสิตคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาสารคามและนักศึกษาคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อให้ได้มีส่วนร่วมในการลงพื้นที่การสำรวจ สัมภาษณ์ชุมชน ใช้ความรู้ด้านการออกแบบ และการจัดการการท่องเที่ยวไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่จริงได้

3. แนวคิดที่นำมาใช้ในการออกแบบ

3.1 ประเภทของวัด

วัดในพระพุทธศาสนาในประเทศไทย สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1) พระอารามหลวง ได้แก่ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์ สร้างขึ้นน้อมเกล้าถวายเป็นพระอารามหลวง และหมายถึงวัดที่ประชาชนสร้าง หรือปฏิสังขรณ์ และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

2) วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ ซึ่งได้รับอนุญาตให้สร้างวัด และประกาศตั้งวัด นอกจากนี้วัดราษฎร์ ยังหมายถึง วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์พระราชวรมณีได้กล่าวถึง วัดราษฎร์ไว้ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์ว่ามี 2 ประเภท คือ คณะมหานิกาย และคณะธรรมยุต โดยอธิบายว่า คณะมหานิกาย หมายถึง คณะสงฆ์ไทยเดิมที่มีมาแต่สมัยโบราณ และเป็นชื่อที่ใช้เรียกเมื่อเกิดคณะธรรมยุตขึ้นแล้ว นอกจากนี้ พระธรรมกิตติวงศ์ ยังได้อธิบายเพิ่มเติมว่า มหานิกายเป็นคณะสงฆ์ส่วนใหญ่ของประเทศ มีจำนวนภิกษุสามเณร และวัดมากกว่าจึงเรียกว่า มหานิกาย ซึ่งหมายถึง หมู่ใหญ่ คณะใหญ่ ส่วนคณะธรรมยุต หมายถึง คณะสงฆ์ที่ตั้งขึ้นใหม่ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเป็นพระภิกษุในสมัยรัชกาลที่ 3

3) วัดร้าง ได้แก่ วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์จำพรรษา ซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้าง โดยสภาพยังเป็นนิติบุคคล และมีโอกาสที่จะเป็นวัดที่มีพระสงฆ์ได้

3.2 ประเภทที่ดินของวัด

ที่ดินของวัด ตามกฎหมายของสงฆ์มี 3 ประเภท (สำนักงานศาสนสมบัติ, 2557 อ้างใน วงศกร จันทวิเศษ, 2561) ได้แก่

- 1) ที่วัด หมายถึง ที่ดินที่ตัววัดตั้งอยู่ มีอาณาเขตชัดเจน
- 2) ที่ธรณีสงฆ์ หมายถึง ที่อันเป็นสมบัติของวัดไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็ตาม
- 3) ที่กัลปนา คือ ที่ดินนี้ไม่ถาวรตัวผืนดิน ถวายแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือพระศาสนา

ที่ดินของวัด ทำการซื้อขายไม่ได้ และจะนำความขึ้นฟ้องร้องให้บังคับพื้นที่วัดมาเป็นของตนเองก็ทำไม่ได้ แต่วัดสามารถจัดให้เช่าได้ทั้งที่ตั้งวัด ที่ธรณีสงฆ์ และที่กัลปนา ในระยะเวลาการเช่าไม่เกิน 3 ปี ถ้าเกินกว่านี้จะต้องได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

3.3 การแบ่งเขตพื้นที่ภายในวัดและการวางผังภายในวัด

วัดโดยทั่วไปนิยมแบ่งเขตพื้นที่ภายในออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ (ชูเกียรติ กัวแก้ว, 2552 อ้างใน วงศกร จันทวิเศษ, 2561) คือ (1) เขตพุทธาวาส (2) เขตสังฆาวาส และ (3) เขตธรณีสงฆ์

3.3.1 เขตพุทธาวาส

เป็นพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นเสมือนสัญลักษณ์แห่งสถานที่ประทับขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพราะคำว่าพุทธาวาสมีความหมายเป็น สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า (พุทธาวาส=พุทธะ+าวาส) เขตพุทธาวาสมักประกอบด้วยสถาปัตยกรรมหลักสำคัญ ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธองค์และพิธีกรรมต่าง ๆ คือ

- 1) พระเจดีย์ พระมณฑป พระปรารค์ : อาคารที่สร้าง เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางหลักของวัด
- 2) พระอุโบสถ : อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมในการทำสังฆกรรม
- 3) พระวิหาร : อาคารที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์และฆราวาส
- 4) เจดีย์ (มณฑป ปรารค์) ราย เจดีย์ (มณฑป ปรารค์) ทิศ : อาคารที่ใช้บรรจุอัฐิ หรือประกอบ

เพื่อให้ผังรวมสมบูรณ์

ลักษณะการวางตำแหน่งอาคารในผังเขตพุทธาวาสพื้นฐานพุทธสถาปัตยกรรมของไทยมีแบบแผนและแนวความคิดรวมทั้งคติความเชื่อ ที่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียและลังกา เนื่องจากศาสนาพุทธในไทยได้รับการเผยแพร่มาจากทั้งอินเดียโดยตรง และผ่านทางลังกา แม้ว่าจะมีเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงนั้นยังคงตั้งอยู่บนกรอบของเค้าโครงที่เป็น แม่บทเดิม นั่นคือการสร้างพระเจดีย์ให้เป็นประธานของพระอาราม โดยมีพระวิหารซึ่งเป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมอยู่เบื้องหน้า ซึ่งได้พัฒนาการมาจากการสร้างพระเจดีย์อยู่ตอนท้ายของ“เจดีย์สถาน” ภายในถ้ำวิหารของพุทธสถานในอินเดีย ก่อนที่จะมีการสร้างอาคารที่เป็นพระวิหารในที่แจ้งขึ้น โดยพระเจดีย์นั้นหลุดออกไปอยู่นอกอาคารพร้อม ๆ กับสร้างรูปพระพุทธรูปไว้ ณ ตำแหน่งที่เคยตั้งพระเจดีย์ภายในห้องพิธีนั้น เพื่อใช้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในฐานะองค์ประธานของการประชุมกิจของสงฆ์ที่จะมีขึ้นพระเจดีย์ภายในถ้ำวิหารของเจดีย์สถานในอินเดียพุทธสถานในประเทศไทยก็อาศัยกฎเกณฑ์ของการวางแผนผังเช่นนี้มาใช้ในวิถีปฏิบัตินับแต่พุทธศตวรรษที่ 11 ตรงกับสมัยทวารวดีเป็นต้นแบบสืบมาจนถึงปัจจุบัน

3.3.2 เขตสังฆาวาส

หมายถึง ขอบเขตบริเวณพื้นที่ส่วนหนึ่งของวัด ที่กำหนดไว้ให้เป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้สามารถปฏิบัติภารกิจส่วนตัวที่ไม่เกี่ยวเนื่องกับพิธีการใดทางศาสนา โดยตรง คำว่าสังฆาวาส มาจาก สงฆ์ + อาวาส แปลว่า ที่อยู่แห่งหมู่สงฆ์ พื้นที่บริเวณนี้จึงมักมีขอบเขตที่มิดชิดและประกอบไปด้วยอาคารสถานที่สัมพันธ์เฉพาะกับกิจกรรมและวัตรปฏิบัติที่เป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิตของเพศสมณะเท่านั้น อันได้แก่

- 1) กุฏิ : อาคารที่ใช้สำหรับอาศัยหลับนอน
- 2) กัปปียกุฏิ : โรงเก็บอาหาร
- 3) หอฉัน : อาคารที่ใช้เป็นที่ฉันภัตตาหาร
- 4) วัຈจกุฏิ : อาคารสำหรับใช้ขับถ่าย
- 5) ศาลาการเปรียญ : อาคารที่ใช้เป็นที่เรียนหนังสือของพระสงฆ์

- 6) หอไตร : อาคารที่ใช้เก็บรักษาคัมภีร์ทางศาสนา
- 7) ซันดาฆร : โรงรักษาไฟและตม่น้ำ
- 8) ธรรมศาลา : โรงเทศนาธรรม
- 9) ห้องสงฆ์ : ห้องชำระกาย
- 10) ศาลาท่าน้ำ : อาคารที่ใช้เป็นท่าและทางเข้าสู่วัดทางน้ำ

ลักษณะการวางตำแหน่งอาคารในผังเขตสังฆาวาส

กุฏิถือเป็นอาคารหลักสำคัญ โดยมีอาคารประเภทอื่นประกอบเพื่อประโยชน์ใช้สอยที่เกี่ยวข้องกัน ส่วนใหญ่ไม่มีกฎเกณฑ์การวางผังมากนัก นอกจากบางประเภทของวัด ชั้นของวัด ที่ตั้งรวมทั้งขนาดยังมีผลต่อการจัดวางผังของเขตนี้ กล่าวคือ หากเป็นวัดราษฎร์ขนาดเล็กอยู่ในแถบถิ่นชนบท นิยมวางตัวกุฏิกระจายตัวเป็นหลัง ๆ อาคารที่เป็นองค์ประกอบรองหลังอื่น ๆ ก็จะจัดวางอยู่ในตำแหน่งที่สะดวกต่อการใช้สอยของพระภิกษุ ส่วนใหญ่จะจัดกุฏิให้อยู่เป็นกลุ่มโดยอาจแยกเป็นหลัง ๆ หรือต่อเชื่อมด้วยชานเป็นหมู่หรือคณะฯ มีหอนอนอยู่ตรงกลางชาน ถัดเลยออกมา ก็จะเป็นเรือนเว็จกุฏิ ซึ่งปัจจุบันอาจรวมเข้ากับห้องสงฆ์และมักสร้างต่อเรียงเป็นแถว ๆ สำหรับกับปียกุฏิหรือโรงเก็บอาหาร มักรวมเข้ากับเรือนซันดาฆรเป็นอาคาร หลังเดียวกัน โดยอาจมีเพียงจุดเดียวรวมกันสำหรับวัดขนาดเล็ก หรือแยกเฉพาะตามหมู่หรือคณะสำหรับวัดขนาดใหญ่ ส่วนหอไตรก็จะแยกออกไปตั้งเดี่ยวอยู่กลางสระน้ำใหญ่ เช่นเดียวกับศาลาการเปรียญที่มักตั้งอยู่ในตำแหน่งที่พระสงฆ์ทั้ง ปวงสามารถ เข้ามาใช้สอยได้อย่างสะดวกทั่วถึง ขณะเดียวกันก็สามารถเฝ้าต่อประชาชนที่เข้ามาใช้ประโยชน์ด้วย มักวางอยู่ด้านหน้า เขตสังฆาวาส หรือบริเวณส่วนที่ต่อกับเขตพุทธาวาส หรืออาจอยู่ทางด้านข้างของเขตธรณีสงฆ์ ที่ประชาชนสามารถเข้ามาได้ง่าย ส่วนธรรมศาลาจะมีขึ้นหากวัดนั้นไม่มีศาลาการเปรียญ

ความสัมพันธ์ระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส

ความสัมพันธ์เฉพาะแต่ละระหว่างเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสนั้น ในดินแดนของไทยนับแต่สมัยสุโขทัยลงมา จะมีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันในลักษณะของผัง แต่ที่สำคัญก็คือเขตพุทธาวาส จะถูกกำหนดเอาไว้ว่าต้องอยู่ทางด้านหน้าเสมอ และไม่เคยมีปรากฏว่ามีวัดใดที่วางเขตสังฆาวาสเอาไว้ขวางทางเข้าด้านหน้าเขตพุทธาวาสการแบ่งเขตพื้นที่แบบต่าง ๆ ระหว่างเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส มี 5 แบบ ดังนี้

- 1) แบบประกบหน้าหลัง
- 2) แบบชิดข้าง
- 3) แบบคู่ประกบ
- 4) แบบล้อม 3 ด้าน
- 5) แบบโอบหักศอก

3.3.3 เขตธรณีสงฆ์

หมายถึง เขตพื้นที่ในพระอารามที่วัดกำหนดพื้นที่บางส่วนที่เหลืจากการจัดแบ่งเขตสำคัญ คือ เขตพุทธาวาส และเขตสังฆาวาส ให้เป็นเขตพื้นที่สำหรับเอื้อประโยชน์ใช้สอยในเชิงสาธารณะประโยชน์ในลักษณะต่าง ๆ ของวัด เช่น ใช้เป็นพื้นที่เปิดโล่งเพื่อสร้างความร่มรื่นให้วัด หรือใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างอาคารอื่น ๆ เช่น สร้างเมรุสำหรับฌาปนกิจศพ ชุมชนตั้งโรงเรียนเพื่อการศึกษาแก่สังคม แบ่งเป็นพื้นที่ให้คฤหัสถ์เช่า เพื่อใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน อาทิ การสร้างตึกแถว หรือทำเป็นตลาด เป็นต้น

การแบ่งพื้นที่วัดออกเป็น 3 ส่วนนี้ในเชิงการออกแบบทางสถาปัตยกรรมจึงให้หมายถึงส่วนหนึ่ง คือ เขตพุทธาวาสถูกใช้เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะ (Semi-Public Zone) อีกส่วนหนึ่ง คือ เขตสังฆาวาสที่ใช้เป็นพื้นที่ส่วนตัว (Private Zone) เฉพาะของพระสงฆ์ ส่วนเขตธรณีสงฆ์ก็เป็นเสมือนเขตพื้นที่สาธารณะ (Public Zone) สำหรับคนทั่วไป สำหรับ “เขตธรณีสงฆ์” นั้น มักจะอยู่บริเวณส่วนที่เป็นด้านข้างใดด้านหนึ่งหรือบริเวณส่วนด้านหลังของพื้นที่วัด หรืออาจอยู่ไกลออกไปจากที่ตั้งวัดก็ได้ เช่น วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพฯ มีเขตธรณีสงฆ์ผืนใหญ่อยู่บริเวณส่วนหลังของวัด และวัดกัลยาณมิตร มีเขตธรณีสงฆ์ผืนใหญ่อยู่บริเวณถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน 5 เขตคลองสาน เป็นต้น

3.4 การจัดประโยชน์ศาสนสมบัติ

การจัดประโยชน์ศาสนสมบัติวัด หมายถึง การดูแลรักษาและจัดการเกี่ยวกับที่ดิน หรืออาคารที่เป็นสมบัติของพระศาสนา ทั้งศาสนสมบัติกลาง และศาสนสมบัติของวัด ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 40 ได้บัญญัติไว้ว่า ศาสนสมบัติแบ่งได้เป็นสองประเภท ได้แก่ (สำนักงานศาสนสมบัติ, 2557 อ้างใน วงศกร จันทวิเศษ, 2561)

1) ศาสนสมบัติกลาง คือ ทรัพย์สินของพระศาสนาไม่ได้เป็นของวัดใดวัดหนึ่ง ดูแลและจัดการโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติถือว่าเป็นเจ้าของศาสนสมบัติกลางนั้นด้วย

2) ศาสนสมบัติวัด คือ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง ซึ่งเจ้าอาวาสจะเป็นผู้ดูแลรักษาจัดการ ศาสนสมบัติวัด โดยการจัดการ และดูแลนั้นเป็นไปตามข้อกำหนดในกฎกระทรวง (พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 อ้างใน วงศกร จันทวิเศษ, 2561)

3.5 แนวคิดมรดกทางวัฒนธรรมและศูนย์การเรียนรู้

มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural heritage) นั้นมีหลายประเภท มิได้เป็นเพียงโบราณสถาน อาคาร พื้นที่ประวัติศาสตร์และสวนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหมดรวมทั้งระบบนิเวศ เป็นเครื่องหมายแสดงกิจกรรม และความสำเร็จของมนุษย์ในอดีต เป็นหนึ่งในทรัพยากรที่ไม่สามารถสร้างขึ้นใหม่ได้ที่สำคัญของโลก (Feilden and Jokileht, 1998) องค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้กำหนดว่า มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ประกอบด้วยสิ่งสร้างสรรค์ของคนในอดีตที่เป็นรูปแบบที่จับต้องได้ เช่น ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้างแต่รวมถึงนามธรรม (Intangible) เช่น ภาษา ศิลปกรรม จริยธรรม สุนทรียศาสตร์ ตลอดจนอาหารการกิน การแต่งกาย ศาสนา และความเชื่อ การศึกษาแนวคิดนี้เพื่อสร้างความเข้าใจและการวิเคราะห์ลักษณะกายภาพของพื้นที่ร่วมกับองค์ประกอบของมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การออกแบบ ให้สามารถผสมผสาน พื้นที่การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ร่วมกับกิจกรรมทางความเชื่อได้อย่างเหมาะสม

“ศูนย์เรียนรู้ชุมชน” เป็นศูนย์กลางรวบรวมข้อมูลข่าวสารความรู้ของชุมชนที่จะนำไปสู่การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้สำหรับประชาชน ในชุมชน เป็นแหล่งเสริมสร้างโอกาสในการเรียนรู้ การถ่ายทอด การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสืบทอดภูมิปัญญา วัฒนธรรม ค่านิยม และเอกลักษณ์ของชุมชน อีกทั้งเป็นแหล่งบริการชุมชนด้านต่าง ๆ เช่น การจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการเรียนรู้ ของชุมชน โดยเน้นการกระบวนการเรียนรู้เพื่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ก่อให้เกิดชุมชนแห่ง เรียนรู้ และมุ่งการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เป็นศูนย์กลางของประชาชน ที่ดำเนินการโดยประชาชน และเพื่อประชาชนที่จะก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนอย่างยั่งยืน ร่วมกับ “แนวคิดการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรม” เป็นการศึกษา เพื่อออกแบบเชิงพื้นที่เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการใช้งานของทั้งมนุษย์และต้องอยู่บนพื้นฐานของการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมให้เหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตที่เกี่ยวข้องทั้งคน สัตว์ และพืช ซึ่งต้องมีกระบวนการทางธรรมชาติ กระบวนการทางสังคม ค่านิยม วิธีการออกแบบ และการเลือกใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม (ศิริชัย หงศ์วิทยาการ, มปป)

4. ผลการศึกษา

4.1 การใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในวัดโคกกุ้มสัมพันธ์คำ

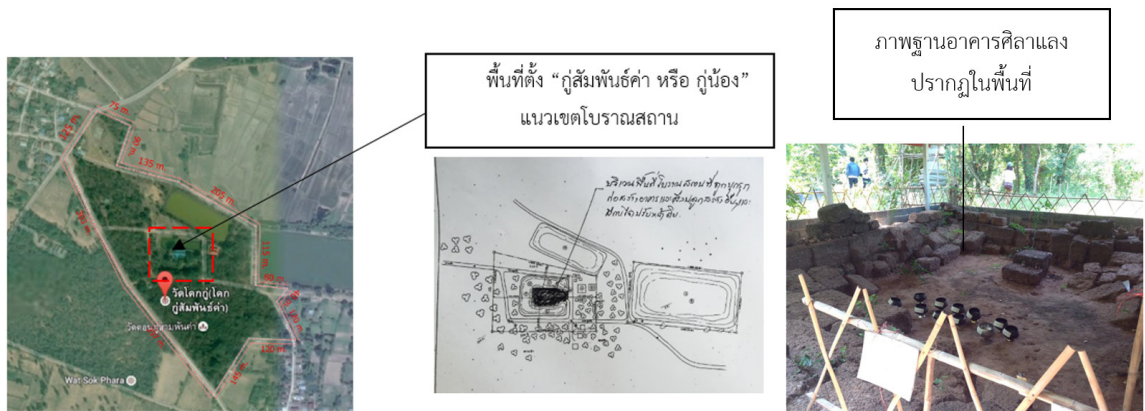
พื้นที่วัดโคกกุ้มสัมพันธ์คำ มีเนื้อที่ประมาณ 85 ไร่ ตั้งจากการสำรวจการใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในวัด มีการใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยไม่มีการแบ่งเขตการใช้งานอย่างชัดเจนนัก ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 ส่วนดังนี้ (1) การใช้ประโยชน์พื้นที่เป็นการใช้พื้นที่เฉพาะกิจกรรมและวัดปฏิบัติของสงฆ์ได้แก่ กุฏิ หอฉัน ธรรมศาลา ศาลาท่าน้ำ (2) การใช้พื้นที่ประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อ เช่น พิธีสงฆ์ และการมาปฏิบัติธรรม (3) เป็นพื้นที่ป่าชุมชนที่ชาวบ้านเข้ามาหาสมุนไพร และ (4) พื้นที่ลานเลี้ยงสัตว์และบ่อน้ำที่ชาวบ้านสามารถนำสัตว์มาเลี้ยงได้

ภาพที่ 1 การใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในวัดโคกกุ้มสัมพันธ์คำ
ที่มา: ผู้นิพนธ์

4.2 พื้นที่โบราณสถานและกิจกรรมทางความเชื่อ

เขตโบราณสถานที่สำนักศิลปากรที่ 9 ขอนแก่นได้ระบุขอบเขตไว้ ภายในมีฐานอาคารศิลาแลงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีคูน้ำรูปเกือกม้าล้อมรอบใกล้เคียงกันเป็นเนินชุมชนโบราณในยุควัฒนธรรมเขมรที่เคยมีการขุดพบภาชนะเครื่องเคลือบดินเผาแบบน้ำ เคลือบสีน้ำตาลดำทรงไหเต่าช้าง ไหรูปช้างมีคันทัน เครื่องประดับสำริดบนเนินดินที่ตั้งชุมชนโบราณ ปราสาทกุ้มสามพันคำ อาจจะเคยเป็นปราสาทอิฐหลังเดียวบนฐานศิลาแลง อายุในราวพุทธศตวรรษที่ 16 มีองค์ประกอบ รากฐานโบราณสถานศิลาแลงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด 7x5.8 เมตร มีคูน้ำ รูปเกือกม้าล้อมรอบสภาพพื้นที่เป็นเนินชุมชนโบราณเคยขุดพบไหขอม เครื่องประดับสำริด โครงกระดูกมนุษย์ ไหเคลือบสีน้ำตาลมีรูปช้างมีคันทันหลายใบ สำคัญ บริเวณนี้เคยเป็นชุมชนโบราณตั้งแต่ก่อนสมัยประวัติศาสตร์ และมีการอยู่อาศัยหลังช่วงวัฒนธรรมลพบุรี เป็นชุมชนใหญ่พอสมควร ด้วยมีการก่อสร้างศาสนสถานไว้ในชุมชนด้วย และกำลังจะได้รับการขุดแต่งเพื่อขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากรฯ ต่อไป (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 แนวเขตพื้นที่โบราณสถานวัดโคกกุ่มพันค่า และ ภาพฐานอาคารศิลาแลงปรากฏในพื้นที่
ที่มา: สำนักศิลปากรที่ 9 ขอนแก่น

จากการสำรวจปี 2559 พบสิ่งปลูกสร้างในเขตอนุรักษ์ที่ทางกรมศิลปากรได้กำหนดขอบเขตไว้ (ภาพที่ 3) ซึ่งอยู่ในระหว่างการรื้อถอน

ภาพที่ 3 สิ่งปลูกสร้างในเขตอนุรักษ์ที่ทางกรมศิลปากรได้กำหนดขอบเขตไว้
ที่มา: ผู้นิพนธ์

กิจกรรมและประเพณีที่สำคัญในพื้นที่ คือ ประเพณีการสงฆ์ ที่ทำสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นประเพณีที่สัมพันธ์กันกับพื้นที่ชุมชนใกล้เคียงที่มีตำนานร่วมกันกับหมู่บ้านห้วยนาไทย ซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชุมชน โดยมีคำเรียกขานกันว่า กู่ผี (กู่ห้วยนาไทย) และ กุ๋นอ้ง (กู่บ้านโคกกู่) โดยประเพณีที่ทำสืบทอดกันมาคือการทำบุญสงฆ์ ในวัน 6 ค่ำเดือน 6 จะเป็นการทำพิธีสงฆ์ กู่ผี (กู่ห้วยนาไทย) ต่อมาในวัน 7 ค่ำเดือน 6 จะเป็นการทำพิธีสงฆ์ กุ๋นอ้ง (กู่บ้านโคกกู่)

การทำพิธีสงฆ์ กุ๋นอ้ง (กู่บ้านโคกกู่) พระสงฆ์จะทำการสงฆ์เป็นลำดับแรก ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุด และเกิดขึ้นเป็นอันดับแรกรวมทั้งเป็นสิ่งที่ชาวบ้านนั้นเคารพศรัทธาเป็นอย่างมาก จากนั้นก็มีการสงฆ์ศาลปู่ตา ซึ่งเป็นความเชื่ออีกหนึ่งของชาวบ้านห้วยนาไทย คือ มีความเชื่อเรื่องผีบ้านผีเรือน มีความเชื่อเรื่องผีที่จะช่วยคุ้มครองชาวบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข และทำการสงฆ์น้ำกองดินที่เป็นสัญลักษณ์แทน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ลำดับการสงฆ์นั้นจะแสดงนัยยะของความเลื่อมใสศรัทธาของชาวบ้าน และแสดงลำดับของการเกิดขึ้นของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ อีกทั้งความสำคัญของพื้นที่ในพิธีสงฆ์ได้แสดงให้เห็นนัยยะชัดเจนถึงความเชื่อความศรัทธาของชาวบ้านที่มีความหลากหลาย แต่สามารถอยู่ภายในพื้นที่เดียวกันได้ ซึ่งอาจจะแตกต่างจากความเชื่อของคนอีสานบางแห่งที่ความเชื่อความศรัทธาเป็นปัจจัยในการแบ่งแยกพื้นที่และการจัดการ เช่น วัดก็จะเป็นความเชื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน อาจจะมีมีความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ หรือผีอื่นอยู่บ้างแต่ก็มีการแสดงออกที่ไม่ชัดเจนมากนัก

ภาพที่ 4 บรรยากาศกิจกรรมและประเพณีสงฆ์
ที่มา: ผู้นิพนธ์

5. แนวทางการออกแบบวางผังพื้นที่วัดโคกกุ้มพันธ์ค่าเพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

5.1 การวิเคราะห์ผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์พื้นที่

การใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในวัดโคกกุ้มพันธ์ ถูกพัฒนาจากการได้รับความสนใจของคนในชุมชนเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อ รวมถึงพลังศรัทธา ก่อให้เกิดการแสดงออกในการใช้พื้นที่ด้วยการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างในจุดมุ่งหมายของการพัฒนาให้สามารถรองรับกับความต้องการใช้การใช้งานและความต้องการที่จะประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ให้ใกล้ชิดกับโบราณสถานที่เคารพและศรัทธาของชุมชน โดยอาจขาดความเข้าใจในการวางแผนการใช้ประโยชน์และแนวทางการพัฒนาพื้นที่ในเขตโบราณสถาน จึงจำเป็นต้องมีกระบวนการหารือร่วมกัน โดยมีทีมวิจัยที่ให้คำแนะนำทางด้านการออกแบบเพื่อการพัฒนา รวมถึงเจ้าหน้าที่กองบริหารส่วนตำบลหนองคูขาดที่ให้คำแนะนำทางด้านข้อกฎหมายและแนวทางความเป็นไปได้ในเชิงหลักการการใช้พื้นที่สาธารณะประโยชน์ต่อไป

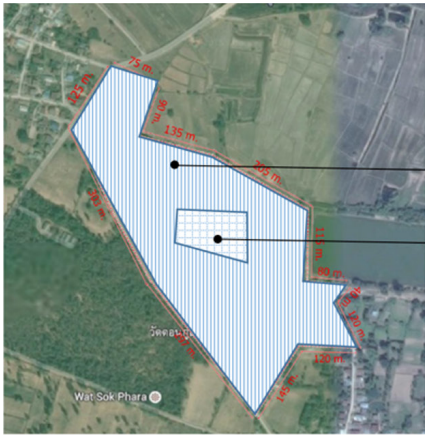
ภาพที่ 5 บรรยากาศการหาแนวทางในการจัดการพื้นที่
ที่มา: ผู้นิพนธ์

5.2 การวางผังพื้นที่วัดโคกกุ้มพันธ์ค่าโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการสอบถามความต้องการการใช้งานของพื้นที่ ร่วมกับพระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน อีกทั้งการกำหนดพื้นที่การพัฒนา ร่วมกับนิติกรประจำตำบลหนองคูขาด เพื่อให้แนวทางการจัดการพื้นที่สาธารณะเป็นไปอย่างถูกต้องตามความต้องการ ของการใช้ประโยชน์ในชุมชน และในข้อกฎหมายในการเข้าใช้พื้นที่อนุรักษ์ของกรมศิลปากรที่ได้มีการกำหนดขอบเขตไว้ ร่วมกับการเก็บข้อมูลด้านต่าง ๆ ของชุมชน ทั้งด้านประเพณีวัฒนธรรม คติความเชื่อของคนในสังคม วิถีชีวิต การประกอบอาชีพและเรื่องราวที่มีความเกี่ยวข้องกับคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง เพื่อนำไปใช้เป็นส่วนของการออกแบบโปรแกรมความต้องการในการใช้พื้นที่เพื่อรองรับกิจกรรมชุมชน จากการสำรวจ และวิเคราะห์ข้อมูลความต้องการของคนในชุมชน จึงได้ผังแนวคิดการใช้พื้นที่วัดโคกกุ้มพันธ์ค่า เป็น 2 ส่วน คือ

1) การกำหนดพื้นที่การใช้ประโยชน์ด้านกิจกรรมชุมชน

2) การระบุแนวเขตโบราณสถานโดยใช้การสื่อความหมายเพื่อสร้างความอนุรักษ์และส่งเสริมความเข้าใจในการใช้ประโยชน์ของคนในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองคูขาดและนักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

- (1) การกำหนดพื้นที่การใช้ประโยชน์ด้านกิจกรรมชุมชน
- (2) การระบุแนวเขตโบราณสถานโดยใช้การสื่อความหมายเพื่อสร้างความอนุรักษ์และส่งเสริมความเข้าใจในการใช้ประโยชน์ของคนในพื้นที่ชุมชนตำบลหนองคูขาดและนักท่องเที่ยวชาววัฒนธรรมต่อไป

ภาพที่ 6 ผังแนวคิดการใช้พื้นที่วัดโคกกุสุมพันธ์์จากการระดมความคิดร่วมกัน
ที่มา: ผู้วิจัย

จากกระบวนการมีส่วนร่วม และการบูรณาการร่วมกับการเรียนการสอน โดยใช้องค์ประกอบของการสร้างศูนย์เรียนรู้ชุมชน โดยมุ่งเน้นการเรียนรู้ด้านมรดกทางวัฒนธรรม เพื่อให้ชุมชนและกลุ่มนักท่องเที่ยวได้มีประสบการณ์ ในการใช้พื้นที่ได้อย่างเหมาะสมโดยมีการผสมผสานการเรียนรู้เรื่องนิเวศวัฒนธรรมชุมชนในพื้นที่วัดโคกกุสัมพันธ์คำ โดยมีการแบ่งการใช้ประโยชน์พื้นที่ คือ

- ส่วนที่ 1 พื้นที่สังฆาวาส และพื้นที่พุทธาวาส
ส่วนที่ 2 พื้นที่โบราณสถาน
ส่วนที่ 3 พื้นที่ป่าชุมชน

ตารางที่ 1 ลักษณะการใช้งานกิจกรรมในพื้นที่วัดโคกกุสุมพันธ์ค่า

ลักษณะการใช้ งานของพื้นที่	องค์ประกอบที่ มีในพื้นที่	ข้อจำกัดที่ต้องพิจารณา	ความต้องการในการใช้งานและรูปแบบกิจกรรม และการท่องเที่ยว
พื้นที่สังฆาวาส (กุฏิพระ)	กลุ่มอาคาร กุฏิ พระโรงฉันท์	ต้องการความสงบและความเป็นส่วนตัวจาก พุทธศาสนิกชนที่เข้ามาในพื้นที่วัด	จัดทำแนวเขตพื้นที่และสัญลักษณ์เพื่อลดการเข้า พื้นที่ไปรบกวนกิจของการปฏิบัติของพระสงฆ์
พื้นที่พุทธาวาส	ศาลา โรงครัว	พื้นที่มีข้อจำกัดเรื่องการรองรับการจอดรถ ที่ต้องมีการจัดการพื้นที่เพื่อรองรับในกิจกรรม ในช่วงงานประเพณีประจำปี	พื้นที่ปฏิบัติธรรม และพื้นที่รองรับการจัดกิจกรรม งานบุญประเพณีทางศาสนาของชุมชน
เขตโบราณสถาน	โบราณสถาน	งดเว้นการก่อสร้างอาคารและสิ่งปลูกสร้าง และการไถ่กลบพื้นที่ที่จะเป็นอันตราย	จัดทำป้ายสื่อความหมายเชิงเพื่ออธิบายประวัติ และที่มาการค้นพบ ร่วมกับ พิธีกรรมที่สำคัญของ ชุมชนเพื่ออธิบายให้เห็นความสัมพันธ์ของโบราณ สถานกับวิถีทางวัฒนธรรมความเชื่อของชุมชน
พื้นที่ป่าชุมชน	พืชพรรณในป่า ชุมชน สมุนไพร	กำหนดเส้นทางการเดินเพื่อศึกษาพืชพรรณ เพื่อไม่ให้เกิดการทำลายนิเวศพืชพรรณผืนดิน และการถูกล้ำเขตการใช้งานด้านการปฏิบัติ ธรรมของพระสงฆ์และผู้ปฏิบัติธรรม	เส้นทางศึกษาพืชพรรณสมุนไพรและพืชพรรณที่ใช้ สำหรับพิธีกรรมทางความเชื่อ เพื่อส่งเสริมความรู้ ด้านการอนุรักษ์และเพื่อส่งเสริมความรู้ด้านร่วม กับการส่งเสริมความรู้ให้กับชุมชนในการเป็น มัคคุเทศก์ชุมชน ในการเดินชมเส้นทางธรรมชาติ และโบราณสถานในชุมชน

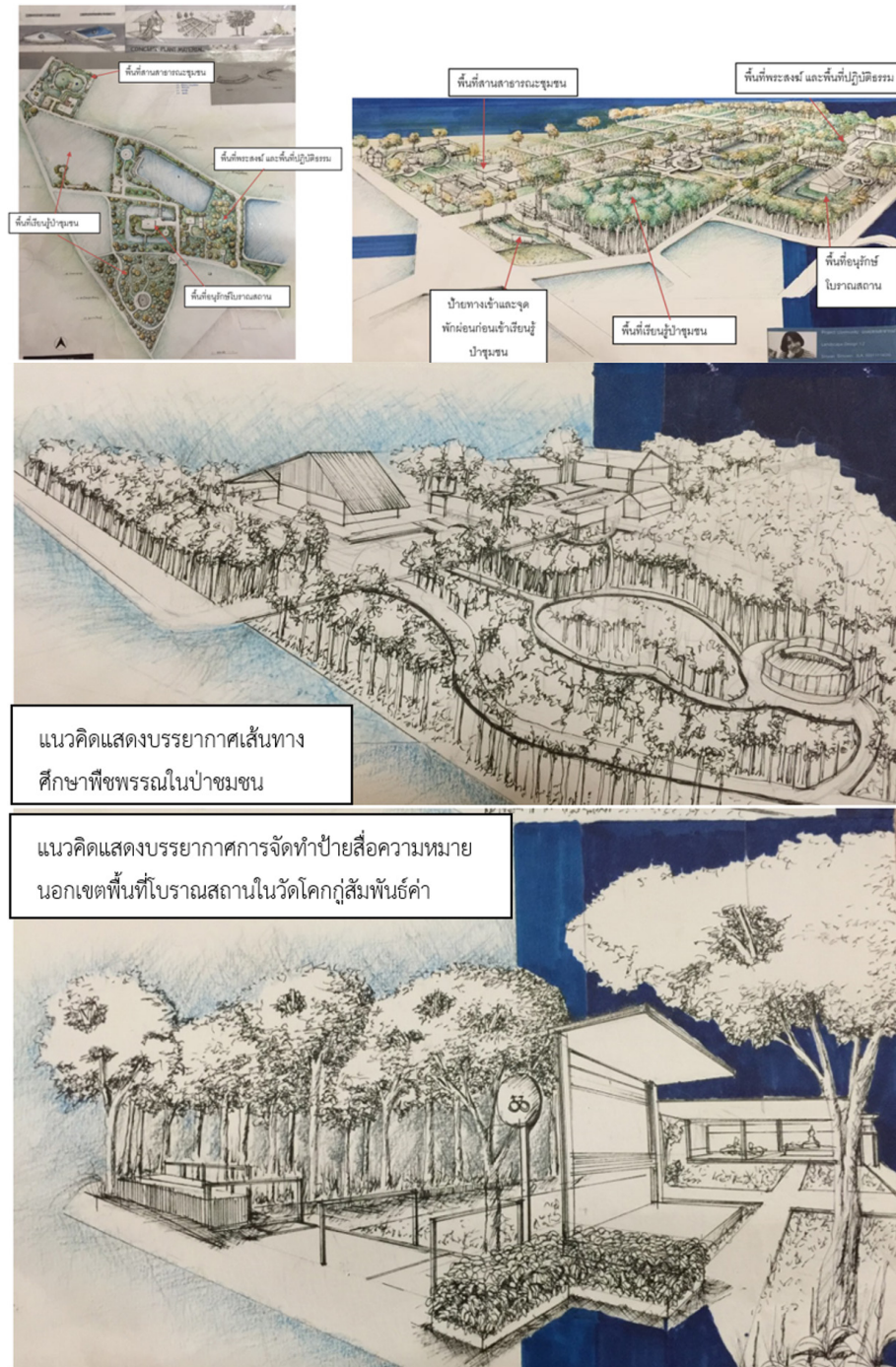
ที่มา: ผู้นิพนธ์

6. สรุป

การอนุรักษ์และการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยใช้แนวคิดการวางผังพื้นที่วัดโคกกุ้งสัมพันธ์ค่าจากองค์ประกอบของนิเวศวัฒนธรรม และข้อจำกัดในพื้นที่เขตพุทธาวาส สังฆาวาส และพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่โบราณสถานโดยกระบวนการมีส่วนร่วมและการบูรณาการร่วมกับการเรียนการสอนและให้ความรู้กับชุมชนในด้านทรัพยากร และมรดกทางวัฒนธรรม โดยมีการแลกเปลี่ยนแนวคิดด้านการออกแบบร่วมกับการนำเสนอผลงานนิสิตให้กับคนในชุมชนได้เห็นถึงศักยภาพในการใช้พื้นที่ภายในวัดโคกกุ้งสัมพันธ์ค่า เพื่อสร้างแนวคิดการพัฒนาพื้นที่ให้กับผู้นำชุมชนในการวางแผนการใช้ประโยชน์ และการก่อสร้างสิ่งปลูกสร้างที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ต่อไป โดยมีผลงานของนางสาวศิริวรรณ ศิริแว่น นิสิตสาขาภูมิสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยมหาสารคามที่ได้รับความสนใจของชุมชน และเจ้าอาวาสในการเสนอแนวทางออกแบบวางผังพื้นที่และนำผังการใช้พื้นที่ที่ออกแบบไปสู่การพัฒนาพื้นที่จริงร่วมกับการให้ความรู้ในการเป็นมัคคุเทศก์ชุมชน เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ภาพที่ 6 บรรยากาศการนำเสนอผลงานและการให้คะแนน ผ่านกระดาษสีเพื่อนับคะแนนความนิยมของผลงาน
ที่มา: ผู้นิพนธ์

ภาพที่ 7 ผลงานการออกแบบของนิสิตสาขาภูมิสถาปัตยกรรม “ศิริวรรณ ศิริแว่น”
ได้รับความสนใจในการนำไปปรับปรุงและปรับใช้ในการวางผังพื้นที่วัดต่อไป
ที่มา: ผู้นิพนธ์

7. ข้อเสนอแนะ

แนวทางการออกแบบวางผังพื้นที่วัดโคกกุ้มพันธุ์ค่า สามารถนำไปประยุกต์สู่วางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในวัด เพื่อให้เกิดขอบเขตในการพัฒนาพื้นที่ตามลักษณะกายภาพในพื้นที่ และองค์ประกอบของนิเวศวัฒนธรรมโดยคำนึงถึงข้อจำกัดการใช้ประโยชน์ที่ดิน รอบเขตโบราณสถานเป็นข้อพิจารณาหลัก เพื่อสร้างความเข้าใจในการอนุรักษ์พื้นที่ทางวัฒนธรรม และวิถีชีวิตชุมชนกับการใช้ประโยชน์จากป่า ให้คงอยู่ต่อไปโดยการเสนอแนวทางพัฒนา และส่งเสริมศักยภาพพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมตามทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่คือ

- 1) การปรับปรุงทัศนียภาพพื้นที่โบราณสถาน
- 2) การสร้างเส้นทางศึกษาธรรมชาติพิชพรรณท้องถิ่น
- 3) การสร้างศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมและนิเวศธรรมชาติพื้นถิ่น
- 4) การขยายผล และขยายพื้นที่วัฒนธรรมที่มีชีวิต คือประเพณีการส่งปู่ไปสู่เทศกาลสงกรานต์และกุ่มน้ำ เพื่อเพิ่มปริมาณและความถี่ของการเข้าถึงของนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการสร้างเสริมศักยภาพพื้นที่ เพื่อการท่องเที่ยวยิ่งขึ้น

8. กิตติกรรมประกาศ

กระบวนการทำงานครั้งนี้ขอขอบคุณชุมชนบ้านโคกกุ้ม ชุมชนบ้านหนองข่า ผู้นำชุมชน คณะสงฆ์วัดโคกกุ้มพันธุ์ค่าในการให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูล รวมถึงความร่วมมือในการลงพื้นที่ การสำรวจ การเก็บข้อมูล และการสร้างสรรค์ผลงาน เพื่อเสนอแนวทางการออกแบบวางผังพื้นที่วัดโคกกุ้มพันธุ์ค่าและการให้แนวทางการเป็นมรดกเทศกชุมชน จากนักศึกษาจากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และนิสิตสาขาภูมิสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

9. เอกสารอ้างอิง

- วงศ์กร จันทวิเศษ. (2561). *โอกาสในการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร*.
วิทยานิพนธ์หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง
ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักศิลปากรที่ 9 ขอนแก่น. (2557). *การบูรณปฏิสังขรณ์ก่อสร้างอาคารและสิ่งปลูกสร้างในเขตโบราณสถาน*.
ขอนแก่น: สำนักศิลปากรที่ 9.
- ศิริชัย หงศ์วิทยาการ. (มปป). *ภูมิสถาปัตยกรรมเบื้องต้น*. ภาควิชาภูมิทัศน์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คณะผลิตกรรมการเกษตร.
มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- วิวรรณ สีหนาท. (2546). *การศึกษาแนวทางการพัฒนาอาคารเพื่อการอนุรักษ์ชุมชนในพื้นที่ลุ่มคลอง*
กรณีศึกษา : คลองอ้อมนันทและคลองบางกอกน้อย จังหวัดนนทบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
สาขาวิชา การวางแผนชุมชนเมืองและสภาพแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้า
เจ้าคุณทหารลาดกระบัง.